

ЉУБИНКА БАСОТОВА
Философски факултет
Скопје

УДЦ 808.66–316.3=71

РЕЦЕПЦИЈА И АДАПТАЦИЈА НА ЛЕКSIKA ОД ЛАТИНСКО ПОТЕКЛО ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во трудот се изложени прашањата за присуството и фреквенцијата, прифаќањето и адаптацијата на лексеми од латинско потекло во македонскиот јазик, условно наречени „латинизми“; направен е обид да се изложат начините на нивното прифаќање и прилагодување кон морфолошките модели на македонскиот јазик.

Во современиот македонски јазик латинизмите претставуваат значаен сегмент, кој континуирано се проширува и зголемува дотаму, што ваквите форми речиси престануваме да ги чувствуваме како туѓ елемент и ги примаме како интегрална состојка на нашиот јазик. Со својата бројност и тенденција за перманентен растеж, тие претставуваат неоминлива состојка на нашата јазична стварност.

Улогата на латинскиот јазик во формирањето на интернационализмите, во чиј фонд спаѓаат и латинизмите, во лексиката на европските, и не само европски јазици, е неоспорна и евидентна. Ова влијание почнува од антиката, се протега низ средниот век и Ренесансата, а се чувствува до денес. Во епохата на феудализмот латинскиот јазик делува и се развива како меѓународен јазик; тој е средство на канонската писменост во католичка Европа, во чии рамки се развива и науката од тоа време. Латинскиот јазик ги проширува своите позиции и во источна Европа во ерата на експанзијата на католицизмот, но и како последица на општо европските традиции. Средновековниот црковен латинитет ги чувал класичните форми, но и широко ја користел лексиката на народните јазици и допуштал новообразувања, во разни земји – различни. Особено во времето на Ренесансата во латинскиот јазик се мешаат антички, схоластички, хуманистички, но и елементи од народните јазици. Како меѓународен јазик, латинскиот се задржува во употреба сè до почетокот на XX век.

Латинската лексика мошне рано продира во европските јазици. Кога во I век пред н.е. римските легии, предводени од Кајсар тргнуваат во својот експанзионистички поход, започнува поинтензивниот контакт на латинскиот јазик со јазиците на освоените територии. Римските легионери сега се јавуваат како носители на една повисока цивилизација, која ќе настојува да се наметне во заземените простори. Резултат на ова настојување е процесот на романизацијата, која ќе се остварува преку војската, управата, колонизацијата, трговијата, образованието, религијата, а како еден од најважните фактори на овој процес ќе биде латинскиот јазик, јазикот на командувањето на војската, администрацијата и образованието.

Влијанието на латинскиот јазик ќе се пројави првин во прифаќањето на воената терминологија, во некои именувања на предмети за секојдневна употреба во војничкиот логор – главно, термини за професионални потреби. Во новоосвоените територии, меѓу пораните заемки од латинскиот јазик се и термини за облека, текстил, предмети за домашна употреба, градба на куќи, градови, термини од областа на земјоделието, овоштарството, лозарството и други. Ова се чини дека е и природно, зашто римските легии со освојувањето на новите територии создале широки можности и отвориле патишта за засилување на трговските врски, за проток и размена на стоки, за послободно движење на трговците, кои, да го парафразираме Кајсар: „... important ea, quae ad effeminandos animos pertinent“¹.

Подоцна, по прифаќањето на христијанството и неговото ширење, особено во VII век од н.е., ќе се засили продирот на термини, врзани за религијата, образованието, музиката, поезијата и др. И натаму латинскиот јазик (како и грчкиот), ќе биде извор од кој не само што ќе се позајмуваат лексички единици, туку неговите лексички елементи ќе бидат основа за формирање на многубројни новообразувани термини кај повеќе народи од Европа, што ќе добијат интернационален карактер. Како такви, адаптирани според фонолошките и морфолошките закони на јазиците во кои се примени или новообразувани, ќе станат значајна состојка на растечкиот корпус интернационализми, чиј процес на формирање континуирано трае до денес. Нашето време, карактеристично со своевидна експлозија на новини во општествениот и културниот живот, особено со големиот развиток на науката и техниката, се покажува како мошне продуктивно за ваков

¹ C. I. Caesar, *Bellum Galicum*, I, 1.

вид лексика, а извонредниот напредок на средствата за брза и неограничена комуникација, придонесува за нивно сè поинтензивно ширење во сите средини и во сите земји на светот.

Лексички реликти од римското присуство на просторите на кои подоцна ќе се населат нашите претци (VII в.), наоѓаме во топонимијата, оронимијата, хидронимијата, во бројни апелативи и антропоними, кои продреле во јазикот на новодојдените Словени со посредство на византиско-грчкиот јазик. Моќната Византија, наследничка и продолжувач на *Imperium Romanum*, долготрајна владетелка на овие простори, во својот јазик приопштила бројни латински лексеми, особено во воената и административната терминологија. Кога Словените освоиле дел од нејзината територија и трајно се населиле на неа, заедно со земјата презеле и други бројни цивилизациски и културни придобивки. Така, и латинскиот сегмент од јазикот на Византијците продира во јазикот на дојденците како резултат на нивната егничка и културна симбиоза. Нашите учени денес наоѓаат бројни реликти на ваквото влијание: во топонимите *Бигла*, *Клисура*, *Палатиште*, *Фурка* и други, јасно се препознаваат латинските радикали, како што впрочем се несомнени и во антропонимите *Марко*, *Андон*, *Костадин*, *Климент*, *Мартин* и др. Во текстовите на нашата средновековна книжнина се среќаваат апелативи, чија латинска провениенција е евидентна: *калиге*, *олеи*, *палат*, *биглатор*, *цесар*, *цесарија*; латински се и имињата на месеците: *априлија*, *августа*, *октомврија* *месеца*; и денес во говорниот јазик егзистираат бројни апелативи со латински радикали: *камбана*, *олтар*, *расо*, *камилавка*, *каса*, *кошула*, *мантил*, *месал*, *катинар*, *табла* и други. Ваквата лексика минала низ две фази на адаптација – византиска и словенска.

Во современиот македонски јазик, со својата бројност и говорна фреквенција се наметнува еден друг тип латинизми – оние од категоријата условно наречена интелектуална лексика, која почнува да продира кај нас некаде во средината на минатиот век. Кај учениот Константин Миладинов, кој своето образование го стекнал на високите школи во Москва и во рамките на тоа образование се здобил и со познавање на латински јазик, среќаваме интелектуализми – латинизми, чија употреба во тоа време веќе има широк замав во Европа, па и во Русија. Во неговиот превод на дел од еден трактат од Јоан Флеров, објавен во Москва, во 1858 г., латинизмите од рускиот оригинал ќе влезат и во македонскиот превод, па среќаваме: а. именки: *унија*, *губернатор*, *пени*, *легати*, *пунктови*, б. придавски форми: *религиознь*, *сенаторски* и в. една

глаголска форма – *интересвит*. Ваква лексика ќе се јави и во писмената реч и на другите наши преродбеници. Така, Јордан Хаџи Константинов-Џинот, иако возразува против силниот наплив на туѓа лексика во говорот на своите современици, особено против „џинџаризмот и греџизмот“, кои, според неговите согледувања, неумерено се шират во градските средини, сепак е помирлив кон заемките од интелектуалната сфера, допуштајќи „кои-то речи на науките не можем да съставим от јазика ны, нещем имаме за укорително да сы гы земем от чуждъ јазыкъ“. Сообразно со ваквиот став, во неговите текстови се присутни лексеми како: *агент, инструмент, диктатор, цензор, моралны* и др.

Трендот на пенетрацијата на латинизмите продолжува; во текстовите на образованиот Григор Прличев осетно ќе се зголеми и тоа не само во категоријата на именките, туку среќаваме и придавки и глаголи и прилози – латинизми: *мизерија, опозиција, репресалиа, интелегенција, монумент, документ, либерал, процес, арогантен, револуционерен, денунцира, редактира, безрезултатно, мизерно* итн.

Вистински наплив на ваква лексика ќе се јави подоцна, во јазикот на Крсте П. Мисирков, кај кого тие, заедно со другите интернационализми претставуваат специфична наслојка, интересна и поради својата квантитативна фреквенција и од квалитативен аспект. Очигледно е дека латинизмите содржани во лексиката на Мисирков, како впрочем и останатите интернационализми, што ги среќаваме во неговиот јазик, минале низ филтерот на други словенски јазици (српскиот, бугарскиот, рускиот), преку кои тој ги прифатил. Меѓутоа, исто така е евидентно неговото настојување фонолошки и морфолошки да ги адаптира интернационализмите кон македонската јазична стварност. Неговото дело *За македонцките работи*, што беше предмет и на наша анализа, во таа смисла е мошне индикативно, зашто содржи 206 лексички единици од латинско потекло, од кои голем број со импозантна зачестеност. Така, само латинизмот *интерес* се среќава дури 200 пати, *пропаганда* 105 пати, *комитет* 94, *интелегенција* 65, *реформа* 60, *резултат* 43; придавската форма *национален* 168 пати, *литературен* 52, *културен* 35, *централен* 31 итн. Ваквата јазична наслојка се должи пред сè на характерот од овој текст и на неговата корелација со конкретната ситуација (политичка и економска). Имено, овој текст е национално – политички манифест, напишан од една високо образована личност во време кога интернационалната лексика е цврсто вгнездена во лексиката на повеќе европски и светски јазици, па вака голем број латинизми е очекуван рефлекс и на времето и на образованата структура на авторот.

Континуитетот на прифаќањето на латинизмите во нашиот јазик може да се следи и во весниците, списанијата и билтените, создавани на македонски јазик за време на Втората светска војна. Во овие текстови, пишувани на месни дијалекти (кумановски, штипски, прилепски, скопски) главно со воено-политичка и идеолошко-пропагандна содржина, се забележува силен наплив на латинизми, што се должи во голема мера на засилената размена на информации. Авторите на ваквите написи користеле публикации со воено-политички карактер, а и самите биле очигледно идеолошки инструирани, па во нивниот лексички фонд се јавува често *окупатор*, *капитализам*, *морал* и сл. Бројот на латинизмите во текстовите од ова време е мошне голем, ги има од сите категории (именки, придавки, прилози, глаголи). Најбројни се именките; кај придавките, чиј број е исто така голем, се јавува и компарација (*најактивни жени*, *понационална рола* и др.). При нивната адаптација се забележува колебање во суфиксацијата, како последица на посредништвото на јазикот, од којшто се прифатени: *револуционарен/револуционерен*; *фашистки/фашистички*; *нациски/нацистички*; *социјалистичен/социјалистички* и сл. Кај глаголските форми, покрај суфиксот *-ира*, кој е и најчест, се јавува и *-иса*: *униформиса*, *центриса*, главно кај *verba denominativa* и суфиксот *-ова/-ува*: *компромитова* (но и *компромитира*), *дисциплинува* (но и *дисциплинира*), *оформува*, *манифестува* (и *манифестира*), *денационализува*, *констатира*, *интересува* итн. Со додавањето македонски префиксални морфеми, главно – привативни, среќаваме: *неиницијативност*, *безрезервен*, *безрезултатен*; дури се додава латински префикс на веќе оформен хибрид: *дезаинтересира*. Бидејќи авторите чувствуваат дека значењето на ваквата лексика не е доволно познато, наоѓаат за потребно да го објаснат, па покрај синтагмата *номинален власник* анонимниот автор дообјаснува – *газда сал по име*, или *дискрециони* (тајни) *кредити* и сл. Сега веќе мошне често се среќаваат синтагми од латинизми, од кои најчесто се *фашистички окупатор*, *реакционерни елементи*, *револуционерни традиции*, *комунистичка партија*, *национална револуција* и многу други.

По завршувањето на Втората светска војна, Македонија ја конституира својата државност. Една од приоритетните одлуки на I Заседание на АСНОМ е „...заведување на македонскиот јазик за службен во македонската држава“. Во рамките на настојувањата за збогатување на лексичкиот фонд на писмената реч и говорниот јазик, допуштена е и можноста „да се усвојат туѓи заемки“. Дури и се препорачува бројните грцизми и турцизми да се заменуваат, покрај со словенски и со „интернационални зборови“. Значи, интерна-

ционалната лексика, во чиј фонд спаѓаат и латинизимите, уште при конституирањето на македонскиот јазик си го наоѓа својот *locus existendi* и како потреба во јазикот, кој се наоѓа на почетокот од своето нормирано живеење и како последица од постојното меѓународно духовно општење. Ваквата лексика станува неопходност во општествената, политичката и особено во научната терминологија. Со засилувањето на процесите на просветата во нашата земја се зголемува и бројот на образованите Македонци, во чијашто реч ваквата лексика ќе опстојува, постојано ќе се збогатува и ќе продира и во говорот на обичниот човек, така што денес во нашиот јазик циркулираат илјадници латинизми (во *Речникот на македонскиот јазик*, издание од 1986 год., избројваме повеќе од 4.500), со постојан тренд на зголемување на нивниот број.

Во фондот на латинизимите прифатени во нашиот јазик, разликуваме две категории:

1) латинизми без, или со незначителна морфолошка адаптација, односно лексеми со целосна корелација, идентични во двата јазика – латинскиот и македонскиот, од типот: *дисциплина*, *меморија*, *фокус*, *глобус*, *конзилиум*, *конзул*, *индекс*, *оратор* и сл.

2) латинизми со морфолошка адаптација – лексеми со латински радикални или префиксални морфеми, кои претставуваат:

– адаптација на некоја номинативска латинска или неолатинска форма;

– форми на кои се редуцирани латинските суфикси и латинизам претставува основата (именска, придавска, партиципска);

– хибриди со латинизирани грчки суфикси, со македонски суфикси и префикси, и поретко со суфикси од српско, турско потекло или сл.

Во македонскиот јазик егзистираат овие модели на адаптација:

I. ИМЕНКИ

1. Латинизми со морфолошка адаптација:

а) латинскиот номинативски суфикс *-io* за *ferminina de-verbativa* > *-ија*: *patio* > *нација*, *diffusio* > *дифузија*;

б) латинска именска основа на *-tat-> -тет* (како последица на посредништвото на германското *-tāt*) : *факултет*, *дигнитет*, *медиокритет*;

в) именска основа како латинизам кај лексеми од типот: *магистрат* < *magistrat-us*) *деканат* < *decanat-us*), *коментар* < *com-mentar-ius*, или *секретар* < *secretar-ius*), *елемент* < *element-um*;

како резултат на посредништвото на францускиот јазик, некои именки од овој тип завршуваат на *-er*; *пролетер* (преку фр. *proletaire < proletarius*);

г) основа на партиципот на презентот на *-nt-* како латинизам: *демонстрант, консултант, апстинент, диригент*;

д) основа на партиципот на перфектот како латинизам: *агрегат, апетит, аспект, атрибут, депозит, култ, конфликт, комплекс, конкурс, префикс, такт, статут, рецепт* и сл.;

ѓ) придавска основа како латинизам: на *-ив-*: *акредитив, позитив, пасив, суперлатив*; на *-ал-*: *капитал, персонал, потенцијал* (понекогаш се среќаваат и со наставката на ж. р. на *-а-*: *филијала, магистрала, вертикала, нормала*); на *-ар-*: *капилар, циркулар, сингулар, формулар*.

2. Латинизми со адаптирани грчки суфикси:

а) со суфиксот *-ист* (латинизиран суфикс *-ιστης*, т.е. *-ista*): *активист, комунист, реформист, feminina* се образуваат со додавање на суфиксот *-ка*: *активистка, комунистка, реформистка*;

б) со суфиксот *-изам < ismus < -ισμος*: *либерализам, плурализам, социјализам* и др.

3. Латинизми со македонски суфикси:

а) со суфиксот *-а*: *амбуланта, тангента*; со суфиксот *-ка*: со овој суфикс се образуваат форми за женскиот род од веќе постојни masculina латинизми: *директорка, матурантка, медицинарка, министерка, пензионерка, професорка, секретарка, стипендистка, студентка, терористка*;

б) со суфиксот *-ост-*: на латинската придавска основа *-s-iv-*, *-t-iv-*, односно на основата од придавките во македонскиот на *-сив-ен, -на, -но, -тив-ен, -на, -но*: *прогресивност* (сп. *прогресивна*), *импулсивност, декларативност, реактивност*; на придавската основа на *-os*, односно придавките² во македонскиот јазик на *-озен, -на, -но*: *мускулозност, грандиозност, небулозност*; на придавската основа на *-al*, која во македонскиот гласи на *-ал-ен, -на, -но*: *бестијалност, генијалност, реалност*; на придавската основа на *-ag-/og-*, во македонскиот јазик – *ар-ен, -на, -но*: *легендарност, солидарност, илузорност, провизорност*, како и на други придавски основи: *сп. инфантилност, сензибилност, легитимност*;

в) со суфиксот *-ство* се обрзуваат именки од среден род од латинизмите на *-ag/-eg*: *ветеринарство, министерство*; на латинска именска основа: *конзулство, негаторство, пиратство*; на латинска придавска основа: *ривалство, паганство, плебејство*; на партиципска основа (на презент и перфект): *студентство, регентство, адвокатство*;

² За овие придавки види подолу под II.

г) со суфиксот *-ец*, додаден на латински придавски основи на *-iv*, *-al*-, *-ap*-: *конзервативец*, *интелектуалец*, *вегетаријанец*, *поганец*.

II. ПРИДАВКИ

Во македонскиот јазик многу придавки се со латински радикали. Тие се образувани со додавање на македонските придавски суфикси на *-ен*, *-на*, *-но*; *-ски*, *-ска*; *-чки*, *-чка*, *-чко* и тоа на:

а) основата на именки на *-ига*; *цензурен*, *синекурен*; назална именска основа *-iop*-: *пензионен*, *емисионен*, *реакционен*, *амортизационен*; на латинизми на *-ег*: *реакционерен*, *револуционерен* и на други именски основи: *фабулен*, *моментен*, *пропаганден* и сл;

б) придавски основи на *-ос*-: *религозен*, *грандиозен*, *нервозен*; на *-al*-, *-el*-; *глобален*, *генијален*, *актуелен*, *мануелен*; на придавска основа на *-ис*-: *фабричен*, *класичен*, *сатиричен*; на придавска основа на *-аг*-: *монетарен*, *солидарен*, *фамилијарен*; на други придавски основи: *варијабилен*, *мобилен*, *сензибилен*, *цивилен*, *легитимен*, *интимен*; на основи од компаратив: *априорен*, *инфериорен*, *супериорен*;

в) на основи од партиципот на презентот, *вакантен*, *латентен*, *релевантен*; на основи од партиципот на перфектот: *облигатен*, *сепаратен*, *сонатен*;

г) со додавање на *-ски*, *-ска*, *-ско* се образуваат придавки од веќе постојни латинизми: *кандидатски*, *конзулски*, *марински*, *магистерски*, *металски*, *плуралски*, *пуритански*, *републикански*, *секретарски*, *термински*;

д) со суфиксот *-чки*, *-чка*, *-чко* се образуваат придавски форми од латинизмите на *-ис*-: *фабрички*, *фактички* и сл.

III. ГЛАГОЛИ

Во нашиот јазик глаголските форми од латински основи се образуваат со:

а) суфиксот *-ува*: *контузува*, *оформува*, *публикува*;

б) суфиксот *-ира* (овие се побројни): *демонстрира*, *делегира*, *диктира*, *пулсира*; овој суфикс се јавува и со проширувањата: *-изира*: *активизира*, *фаворизира*; и со *-фицира*: *квалифицира*, *класифицира*.

в) Постојат и дублети на *-ува/-ира*: *квалификува/квалифицира*, *ратификува/ратифицира*. Поретко се јавуваат и форми со *-иса*: *деформиса*, *дефлориса* (глаголи од свршен вид) и со *-исува*: *профанисува* (глаголи од несвршен вид).

Латинизмите главно го имаат значењето на радикалот. Сепак, мошне често се случува да дојде до стеснување на значењето, во неговото конкретизирање или фиксирање за

еден предмет или поим. Така на пр., *абдикација* за современиот говорител го нема првичното пошироко значење „откажување“, туку едно поконкретно – „откажување од престол“; *албум* не значи „белина воопшто“, туку „белина на која се лепат фотографии“. Латинските зборообразовни елементи во новоформираните термини за означување нови поими и предмети исто така го стеснуваат често своето основно значење: *трактор*, што буквално значи „влекач“, за денешниот говорител е само име за една конкретна земјоделска машина. Но, значењето може и да се проширува, да еволуира од конкретно кон апстрактно. На пр., *стимул* < *stimulus*, од ознака за конкретен предмет – „остен“, добива пошироко значење – „поттик“. Кај некои латинизми доаѓа и до деградација на значењето: *класичен*, на пр., кај нас денес многу често значи „старински, вообичаен, стандарден“; во латинскиот јазик, пак, придавката *classicus* значи „оној што ѝ припаѓа на класата, на првата класа, привокласен“.

При акцентуацијата на латинизмите, во нашиот јазик се евидентни две тенденции: да се сочува акцентот на изворната лексема: во тој случај тие го имаат акцентот на вториот или на третиот слог од крајот на зборот; вака се акцентирани латинизмите кои целосно кореспондираат со латинските или неолатинските лексеми: *пóрта*, *фа́була*, *дикта́тор*, *персо́на*, *дивидéнда*. Кај латинизмите со морфолошка адаптација, присутна е и тенденцијата за сочувување на изворниот акцент: *кандидáт*, *конзулáт*, *консулта́нт*, *ора́кул*, *сепара́т*, *факултéт*, *патрѝциј*, *рецидѝв*, *стипенди́ст* – но и стремез за вклопување во нормите на македонската акцентуација: *мóрал*, *пáсив*, *реáлен*; кај глаголските форми на *-ира*, акцентот е на иницијалниот вокал од овој суфикс: *активѝра*, *тангѝра*, *демонстрѝра*, *национализѝра* и сл.

На фонетски план, латинизмите често носат белези на јазиците во кои се создадени и на јазиците – посредници, преку кои дошле во нашиот јазик. Кај постарите заемки од латинскиот, прифатени преку византискиот грчки, се чувствува грчката фонетска адаптација: *ē* кај нас дава *и*: *catēna* > *κατηνάρι* > *катинар*, *candēla* > *κανδήλη* > *кандило*; *-nt* > *-нд*: *pontilis* < *pontilis*, преку грч. *ποντίλιον*; *tr* > *мб*: *камбана* < *campana*; кај некои од нив е сочуван и изворниот изговор на некои латински фонеме: интервокалното *s* не се озвучува, како во подоцнежните латинизми, особено оние од категоријата на интелектуалната лексика: *русалија* < *rosalia*, *босилок* < *basilicum*.

Латинизмите од поново време, оние од интернационалната, интелектуална лексика, во фонолошки поглед се усвојуваат според традиционалниот изговор на латинскиот јазик;

имено, групата *ti* пред вокали се предава и изговара како *-ци-*: *patio* > *нација*, *potentia* > *потенција*; интервокалното *-i-* > *иј*: *memoria* > *меморија*; понекогаш, поведувајќи се по нормите на македонскиот правопис и фонетика, неоправдано се испушта вокалот *i* пред *e*, иако му припаѓа на радикалот: *proiectus* < *proiectus*, *obectus* < *obiectus*; латинските дифтонзи *ae* и *oe* се предаваат со *e*; *praetor* < *praetor*, *penal* < *poenalis*, а дифтонгот *ai* со *ав*: *avtoritet* < *auctoritas*, или со *ау*: *аукција* < *auctio*.

Интервокалното *s* се предава со *з*: *praesidium* < *praesidium*, *резерват* < *reservatus*; како *з* се предава зад *n* и пред вокал: *сензација* < *sensatio*, *конзерваториум* < *conservatorium* (но *консензус* поради дисимилација). Двојниот консонант *x* > *гз* меѓу вокали: *exemplar* < *exemplar*, *екзактен* < *exactus*. Консонантот *s* пред меките вокали и пред дифтонзите *ae* и *oe* > *ц*: *цемент*, *цензус*, *церемонија*, *цивилен*.

Консонантската група *sp-* во иницијален слог понекогаш се предава со *шп*: *шпирт* < *spiritus*, *шпитале* < дијалектна форма од *hospitale*, *шпедиција* < *expeditio* и сл.

Латинизмите кај нас се прифатени по посреден пат. Тоа посредништво се гледа и од некои фонолошки и морфолошки специфики, што нè упатуваат на јазиците – посредници. Номинативскиот суфикс *-ија* нè упатува на рускиот јазик како еден од можните посредници (зашто тоа би можеле да бидат и српскохрватскиот или бугарскиот јазик, каде што латинскиот номинативски суфикс *-iо* кај назалните основи се предава со *-ија*). Латинизмите на *-тет* и глаголските форми на *-ира* нè упатуваат на германскиот јазик како посредник; некои од оние на *-ер* на францускиот; на *-ца* на италијанскиот; глаголските форми на *-ува* на полскиот, како еден од првите во ланецот на јазиците – посредници (во кој веројатно биле вклучени и рускиот, српскохрватскиот, бугарскиот). Имено, мошне е тешко со сигурност да се востанови како, кога, и по кои сè патишта латинизмите се прифаќани и сеуште се прифаќаат во нашиот јазик, особено денес, при ваквиот и волкав напредок на средствата за комуникација. Еднаш прифатениот латинизам, бргу се интегрира во нашата јазична стварност; со латинските радикали лесно се создаваат цели лексички гнезда, образувани според моделите на македонското зборообразување, со македонски суфикси и префикси (*-ство*, *-ост*, *-ец*, *-ка*, *-ен*, *-ски*, *-чки*, *-ње*: *не-*, *без-*, *до-*, *вон-* и сл.); покрај хибридниите сложенки од типот: *електрификација*, *дециграм*, *фуснота*, *лајтмотив*, се образуваат хибридни *composita* и со македонски елементи: *слабоквалитетен*, *самоиницијатива* и сл.

Бројот на латинизмите што циркулираат во македонската пишана и говорна реч, денес е значително поголем од оној, забележан во *Речникот на македонскиот литературен јазик*, зашто секојдневно читаме и слушаеме бројни нови термини од латинската провениенција, кои незапирливо продираат не само во јазикот на образуваниите луѓе, туку и во секојдневниот говор на обичниот човек. Нашиот говорител сега веќе и самиот образува нови форми латинизми, почесто глаголски, врз постојните, веќе познати зборообразувачки принципи, па среќаваме форми како *капацитира*, *коалицира*, *адвокатаира*, *деактивира*, *транзитира*, *операционализира*; некогаш тоа се прави и малку невешто: *агрум*, *промениум* и сл.; латинските морфеми, особено во последно време, мошне често се земаат и како елементи во називите на бројни фирми и претпријатија: *Интерпродукт*, *Оминикомерц*, *Мобилија* и т.н.

Со едне збор, корпусот на латинизмите во нашиот јазик, спред својата бројност и присутност, претставува еден од најзначајните сегменти на лексиката од туѓо потекло, наслојка, која со една континуирана динамика постојано се зголемува; ако некогаш прифаќањето на латинизмите претставувало и претставува нужност за именување на нови предмети или поими, денес, често, неговото неконтролирано и не некогаш оправдано присуство во говорот на нашите луѓе, особено интелектуалците, може да претставува дури закана и опасност за недопустливо „латинизирање“ на македонскиот јазик, на штета на убавата македонска реч. Зашто, не гледаме никаква потреба ни оправдување наместо „достоинство“ да се претпочита латинизмот „дигнитет“, или наместо „состојба“ – „статус“ и сл.

27.IV 1994.

SUMMARIUM

Ljubinka Basotova: RECEPTIO ET ADAPTATIO LEXEMATUM ORIGINE LATINA IN LINGUA MACEDONICA

In lingua Macedonica, ut in plurimis linguis temporum nostrorum multa sunt lexemata origine Latina, quae variis itineribus in linguam nostram inierunt. Ea, segnem principale sunt nunc in corpore lexematum internationalium, nam e lingua Latina, quae lingua docta putatur multa vocabula excerpuntur, quibus novae notiones et inventiones nominantur. Lexemata eius generis in nostram linguam multo abhinc tempore penetraverunt, ut relicta dominationis Romanae in his regionibus; plurima sunt toponyma, hydronyma, anthroponyma, appellativa origine Latina, quae Slavi advenae per linguam

Byzantino-graecam acceperunt et adaptata nostrae linguae etiam ad hodiernum diem existunt, ut *Бигла, Палатиште, Марко, Костадин, камбана, олтар, каса, кошула*, pluraque alia.

In lingua Macedonica contemporanea suo numero et frequentia inponitur etiam aliud genus, ita dictorum Latinismorum-lexemata docta, quae in nostram linguam in medio saeculi superioris influunt et penetratio eorum adhuc permanet; immo vero in dies constanter augetur ita ut fere impossibile sit nunc eorum numerum definire, nam cotidie nova et nova vocabula origine Latina audimus et legimus.

Eorum Latinismorum genera sunt duo:

1.1. substantiva sine adaptatione morphologica, scil. correlatione totali in duabus linguis, Latina et Macedonica, ut *дисциплина*, (*дисциплина, фокус* < *focus, конзилиум* < *consilium, индекс* < *index*).

2.1. Latinismi cum adaptatione morphologica, scilicet, lexemata, quorum quaedam morphemata (radicalia aut praefixalia) sunt Latina, quaedam (suffixalia, rarius praefixalia) – Macedonica. His modis in lingua Macedonica fit adaptatio substantivorum Latinorum aut Neolatinorum:

- transformatione suffixus Latini -io > ија: *нација* (*natio, дифузија* < *diffusio*).
- reductione suffixus Latini (cuiusdam substantivi, adiectivi, participis praesentis activi vel perfecti passivi: *магистрат* < *magistratus, персонал* < *personalis, демонстрант* < *demonstrans, -ntis, kult* < *cultus*).
- additamento adaptorum suffixuum Graecorum -ίστης > -ista >- *иста* et -ισμος > -ismus > -ист et -изам -ίσμος: *реформист* < *reformista, плурализам* < *pluralismus*.
- additamento radici Latino, simplici aut prolato suffixus Macedonicos -ост, -ство, -ец: *прогресивност, конзулство, конзервативец*.

2.2. adiectiva fiunt additamento radici Latino suffixus Macedonicos -ен, -на, -но; -ски, -ска, -ско; -чки, -чка, -чко: *пензионен, мобилен, латентен, култен; плуралски, марински, термински; фабрички, фактички* et cetera.

2.3. verba fiunt additamento radici Latino suffixus -ира, (nonnunquam prolato in -изира aut -фицира/фикува apud composita, rarius -ува et -иса: *демонстрира, делегира, датира, материјализира, прецизира, класифицира/калсификува, верифицира/верификува, деформиса, профаниса* et cetera).

Latinismi in lingua Macedonica generaliter notionem radicis Latini conservant. Tamen nonnunquam prolatio aut degradatio notionis fit, a concreta ad abstractam, ut *стимул* (stimulus, cuius notio perfertur et nunc „*лоттик*“ significat, non „*остен*“; *класичен* (classicus, ubi degreditur in „*старински, обичен, стандарден*“).

Accentus Latinismorum saepissime eodem loco, ubi in lexemate Latino est, secundum regulas accentus Latini: *фабула, кандидат* < *candidátus, рецидив* < *recidívus*; apud verba, accentus in primum vocalem suffixus -ира cadit: *активира, национализира, benefицира*.

Pronuntiatio Latinismorum cum pronuntiatione traditionali non classica linguae Latinae congruitur. Multi Latinismi vestigia adaptationis phoneticae linguae, e qua accepta sunt conservant: *кандило* < gr. *κандήλη* < *candela*), *катинар* < gr. *κατηνάρι* < *catena*; *кондуктер* (fr. *conducteur* < *conductor, универзитет* (germ. *Universität* < *universitas, -tatis*).